

Közigazgatás és szépirodalom

Írásom szűkebb témája a közigazgatás és szépirodalom, ami a tudományban korábban is sűrűn elemzett jog és szépirodalom fogalmához képest egyszerre tágabb és szűkebb is. Tágabb, amennyiben a közigazgatás kategóriája szélesebb, mint a jogé, és szűkebb, amennyiben a jog terén belül leginkább a közigazgatási jog által is érintett kérdésekkel foglalkozik. A teljesség kedvéért persze ehhez hozzá kell tennem, hogy a közigazgatási jelenségek szépirodalmi ábrázolásai túlnyomó többségükben e jelenségek jogi instrumentumok által tételezett formáival való személyes vagy közösségi konfliktusként jelennek meg, relativizálva, elmosva a jog és szépirodalom, illetve közigazgatás és szépirodalom közti esetleges és erősen elméleti határokat.

Már előjáróban fel kell tennünk magunknak a kérdést, hogy miért hasznos, sőt kifejezetten szükséges a közigazgatás jelenléte az irodalomban?¹ Ha az a kérdés, hogy az orosz realizmus számára miért volt középponti jelentőségű ez a kérdés, vagy akár később, a leningrádi írók számára miért volt megkerülhetetlen ez a téma, akkor könnyebb helyzetben vagyunk, hiszen a cári és a szocialista rendszerben is ez az a közeg, amelyen keresztül a kiszolgáltatottság a leginkább megragadható és ábrázolható.

A mai kor viszonyaira adaptált választ ott érdemes kezdeni, hogy a (közigazgatási) jog alapvető funkciója a közösség fenntartása, lényege a konstitutív retorika – vagyis a közösség tagjai történeteinek elmesélése és „újraelmesélése” az irányadó szabályosságok mentén –, ami ideális esetben lehetővé teszi, hogy a konfliktusok jog általi kezelése is egy valós alternatíva legyen azon lehetőségek között, melyek révén az egyén beilleszkedhet a közösségbe, illetve értelmezni képes saját ottani helyzetét.²

Fontos továbbá, hogy amikor a nyelvben elvonatkoztatott tapasztalatokat, a „történeteinket” továbbadjuk a következő generációknak, az mindig egy legitimációs kényszer miatt történik. A legitimációs folyamat magyarázza és igazolja ugyanis az intézményesült folyamatokat azok számára, akik nem vettek részt e folyamatok létrehozásá-

ban, és nem is tartják magától értetődőnek az intézményesüléseket.³ A jog (és a közigazgatás) intézményei és tételes szövegei azonban olyan képtelenül messze esnek a hétköznapi emberi élet fogalmának legbensőbb tartalmaitól és tapasztalati magyarázataitól, hogy a közigazgatási jelenségek értelmezése körében az irodalom közvetítő és értelmező szerepéről, az általa kínált segítségről nem érdemes lemondanunk – egyebek mellett a jogi igazgatási felsőoktatásban sem. Talán a képtelenül nagy távolság az oka annak is, hogy a magyar irodalomban is létrejön egy új nyelv, formanyelv kifejezetten ennek a jelenségcsoportnak a megragadására: Esterházy Péter sem válik azzá, akit ma tisztelünk benne, akiként az emlékeztünkben él, ha nem „a minisztérium tisztviselőjeként” kezdi pályáját,⁴ hiszen ez nyilvánvalóan elősegítette, hogy a jogi igazgatási bikkfanyelvet is felhasználva, és a közeget „értelmezve” hozzon létre új irodalmi műnyelvet. Az Esterházy által használt nyelvi forma tudatos stílusválasztás eredménye a *Termelési-regény (kisszeregyen)*ben; a kemény, rideg és sok szempontból átláthatatlan közeg leírására, megjelenítésére a szerző keresve sem találhatott volna megfelelőbb eszközt. Ugyanez a helyzet Konrád György *A látogató* című regényével is⁵ – Konrád is a tanácsnál kezdett el dolgozni annak idején...

S ha már Konrádnál tartunk: lehetséges-e egy közigazgatási jogvita értelmezése és utólagos magyarázata oly módon, hogy annak folyamatából teljes mértékben kizárjuk az érzelmi tényezőket? Ancsel Éva írja – Wittgensteinre utalva –, hogy „ma az emberek nevelése arra irányul, hogy csökkentse szenvedőképességüket”.⁶ Az amerikai mondat idézi: a szülők akkor elégedettek, „if the children have a good time” („ha a gyerekek jól érzik magukat”). Ancsel hozzáteszi, hogy „a szenvedőképesség csökkentésére irányuló nevelés és az ugyancsak arra törekvő minden egyéb hatás a részvét-képesség, s az ezáltal elérhető tudás elől is elzárja az utat”.⁷ A jogi, illetve igazgatási ismeretek oktatójának igenis lényeges feladata, hogy kifejlessze, megerősítse, és a tárgyi tudás átadása révén is megalapoz-

¹ A téma első feldolgozásaként lásd RIXER Ádám: *Közigazgatás és szépirodalom = Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás*, 2015, 3. sz., 49–71.

² H. SZILÁGYI István: *Jog és irodalom. Habilitációs előadás = Iustum Aequum Salutare*, 2010, 1. sz., 14–15.

³ *A társadalom és a jog autopoietikus felépítése. Válogatás a jogi konstruktivizmus irodalmából*. Szerk. Cs. KISS Lajos, KARÁCSONY András, ford. Cs. KISS Lajos et al., Bp., ELTE ÁJTK, 1994, 14.

⁴ Esterházy Péter 1974-ben az ELTE-n szerzett matematikusi diplomát (szakdolgozatának címe: *Optimum binary search trees*), és egyetemi diplomáját hasznosítva a Kohó- és Gépipari Minisztérium Számítástechnikai Intézetében dolgozott 1978-ig.

⁵ KONRÁD György: *A látogató*. Bp., Magvető, 2018

⁶ ANCSEL Éva: *Etikai tanulmány a tudásról és a nem-tudásról*. Bp., Kosuth, 1986, 47.

⁷ Uo.

za a joghallgatókban, leendő igazgatási szakemberekben az altruizmusra készítettségét. Ha ezt a (fő)funkciót elvitatjuk a jogászképzéstől, igazgatási szakemberképzéstől, úgy azok véleményét támasztjuk alá, akik szerint mindenfajta személyes jelenlétet nélkülöző e-learninges távoktatásban is lehet(ne) jogászokat, „közigazgatászokat” képezni, hiszen a legtöbb dolog kényelmesen elsajátítható könyvekből, elektronikus felületekről is... A jog legnagyobb értéke, hogy egyenlő távolságot tart a felektől, de a jogi-igazgatási felsőoktatásban már kérdéses, hogy ez a valós érték abszolutizálható-e.

Két fő módját látom a terület megragadásának: az első sorban a magyar irodalomra koncentráló feldolgozás egyik iránya annak vizsgálata és rendszerezése, hogy a korábbi irodalomban a közigazgatás mely szintjei, intézményei és személyei jelentek meg, illetve mi az, ami mai irodalmunk számára érdekes a közigazgatásból. A másik – legalább ilyen izgalmas – kérdés, hogy hogyan hathat egymásra a közigazgatás, a (közigazgatási) jogtudomány és a magyar nyelv, továbbá, milyen új formákat ölthet ez a kapcsolatrendszer.

A két terület (közigazgatás és szépirodalom) összekapcsolódása természetesen nem új keletű. Vannak olyan munkák is, amelyek a szépirodalmi köntöst csupán ürügyként használják, hogy a szerző igazgatási, szervezés- és vezetésméleti vagy éppen politikai elképzeléseit kifejtessék, bemutathassák. Utóbbira jó példa Balzac *Hivatalnokok* című regénye,⁸ amelynek váza a szerző körültkintően kidolgozott, részletekbe menő – a bürokráciát csökkenteni kívánó – közigazgatási reformterve.

Nem feledkezhetünk meg néhány átmeneti vagy vegyes műfajú – ám kifejezetten közigazgatási tárgyú – műről sem. Ilyenek például az esszéisztikus, tudományos igényű tanulmányra is emlékeztető, ám összességében mégiscsak pamfletszerű írások, amelyek közül a legismertebb Parkinson, C. Northcote *Parkinson törvénye vagy az Érvényesülés Iskolája* című műve.⁹ A tudományosnak szánt megállapításokat sem nélkülöző könyv az elbürokratizálódott közigazgatás éles, majdnem minden mondatában ironikus hangütésű, összességében kifejezetten szarkasztikus kritikáját adja.

A mai világirodalom számos – itt felsorolhatatlan – példát ad a közigazgatási témára. Talán nem tekinthető

véletlennek, hogy korunk leg(el)ismertebb írónőjének első felnőtteknek szóló regénye is egy közigazgatási problémát ragad meg. Joanne Kathleen Rowling *The Casual Vacancy* (*Átmeneti üresedés*) című regénye egy megüresedett önkormányzati hely betöltésének folyamatáról és háttéréről szól.¹⁰ A szenvedélyektől, köpönyegforgatástól, döbbenetes leleplezésektől sem mentes viharos választások árnyékában Rowling döbbenetes „élő” módon rajzolja meg – egyebek mellett – a szociális munkás vagy éppen a helyi pedagógusok arcélét. A sok szálon futó cselekmény majdhogynem „komplex” képet ad nem csupán a kisváros tágabban vett közéletéről, de magáról a szűkebben vett közigazgatásról és annak társadalmi környezetéről is.

A magyar irodalomban azt látjuk, hogy korábban inkább a helyi-területi közigazgatás szereplői „uralták” a piacot. Eötvös Józseftől *A falu jegyzője*,¹¹ valamint Gvadányi József *Egy falusi nótáriusnak budai utazása* című munkája jól illusztrálja ezen kijelentést.¹² *A falu jegyzője* Eötvös József legismertebb regénye, „az első nagy kísérlet a magyar irodalomban, hogy »az egész társadalom keresztmetszetét adja«, hatalmas, balzaci célkitűzésű munka”.¹³ A regényben egy reformkori vármegyét ismerhetünk meg egész tisztikarával és szegény népével, politikai harcaival és mindennapi világával, a megyei élet tipikus alakjaival és helyszíneivel együtt.¹⁴ Szintén a helyi-területi igazgathoz kapcsolódó témát dolgoz fel Jókai Mór *A régi jó táblabírák* című munkájában, ahol is a táblabíró kifejezetten közigazgatási szereplő:¹⁵ művében olyan kortárs kérdéseket feszeget, minthogy a közérdek alulmaradhat-e a magántulajdonnal szemben; még pontosabban: az éhes, árvízről sújtott tömeget ki lehet-e elégtíteni az uraság élelmiszerraktárából?

A legújabb magyar irodalom – a fentiekkel szemben – inkább a központi közigazgatás intézményeihez és szereplőikhez vonzódik. Hogy pontosan mi áll e vonzalom háttérében, nem tudhatjuk, bár gyanítható, hogy egy minisztérium hétköznapijai egy mai író számára a médiumok híradásai alapján még akkor is hozzáférhetőbbek, ha egyébként az illető szükségképpen kapcsolatba kerül a helyi igazgatással.

A regény műfaján belül sajátos, s ritkán használt forma a verses regény. A vizsgált témakörben a legismertebb Térey János *Protokoll – Regény versekben* című munkája.¹⁶

⁸ BALZAC, Honoré de: *Hivatalnokok*. Ford. SZÁVAI Nándor, Bp., Európa, 1964

⁹ PARKINSON, C. Northcote: *Parkinson törvénye vagy az Érvényesülés Iskolája*. Ford. SZÁSZ Imre, Bp., Minerva, 1990

¹⁰ ROWLING, Joanne Kathleen: *Átmeneti üresedés*. Ford. BIHARI György, SÓVÁGÓ Katalin, Bp., Gabo, 2012

¹¹ EÖTVÖS József: *A falu jegyzője*. Bp., Szépirodalmi, 1969

¹² GVADÁNYI József: *Egy falusi nótáriusnak budai utazása...* Komárom és Pozsony, 1787

¹³ SZERB Antal: *Magyar irodalomtörténet*. Bp., Magvető, 1972, 326.

¹⁴ Lásd FALUSI Márton: *Esszé a jó kormányzásról = Iustitia modellül áll. Tanulmányok a „jog és irodalom” köréből*. Szerk. FEKETE Balázs, H. SZILÁGYI István, Bp., Szent István Társulat, 2011, 55–74.

¹⁵ JÓKAI Mór: *A régi jó táblabírák*. Szentendre, Mercator Stúdió, 2006, 87.

¹⁶ TÉREY János: *Protokoll. Regény versekben*. Bp., Magvető, 2010

A mű főszereplője, Mátrai Ágoston, a magyar külügyminisztérium protokollfőnöke egy skóciai vacsorát otthagya fogja magát és elautózik a tengerpartra. Magányosan üldögél az elhagyatott északi táj kellős közepén, és számot vet az életével: „Tettekre nincs mód, és ez nem derít föl. / Mi előttünk volt, az marad utánunk: / A szertartásrendet átörökítjük. / Segíteni akárkin, megoldani bármit? / Tüneti kezelés a műsorunk.” Ennek a lemondó fölismerésnek egészen más az akusztikája, mint annak az életbölcsetségnek, amelyet még a kötet elején fogalmaz meg Mátrai: „Te vagy az istenem, Hűvös Protokoll! / S ti vagytok az isteneim, ti mind, / Udvariasságból kölcsönösen / Betartott normák! Mert ha ti kihaltok, / Elszabadul, s megfojt minket a dzsungel.” Míg e korábbi belátás egy kultúrát fönntartó, értelmes és civilizatórikus tevékenységnek ítéli a protokollt, az utóbbi pótcselekvésnek, a legjobb esetben is csupán utóvédharcnak tekinti. E két belátás között szemmel láthatóan nagy távolság húzódik, és ez az az út, amelyet a *Protokoll* hőse bejár a regény lapjain. A regény egyik erőssége, hogy a politika és a közigazgatás elválaszthatatlanságát jól illusztrálja, pontos látélellettel szolgál e vonatkozásban is.

András László *Egy medvekutató feljegyzései* című regénye egy minisztériumi pályakezdés irodalmi eszközökkel történő, karikírozott bemutatása.¹⁷ Nagy Koppány Zsolt regénye, a *Nem kell vala megvénülnöd 2.0* vitriolos humorral és lendületes pontossággal teremt meg egy groteszk világot, amelyik vészesen hasonlít jelenünkre.¹⁸ Fényező Nagyjuhász János, az idősödő közszolga a Só- és Egyéb Szórányanyag Hivatalában tengeti hivatali intrikáktól tarkított, szerelemre éhes életét. Nagy Koppány Zsolt negatív utópiájában az élemedettebb korú közszolgákat likvidálják, így a főhős sem tehet mást, mint hogy meneküljön és végiggondolja az életét... András László művével szemben (amelyben is egy pályája elején lévő hőssel találkozunk) Nagy a közszolgálatból való kilépés érzelmi, lelki és fizikai gyötrelmeit nagyítja fel és helyezi elénk. A minisztérium és a minisztériumi alkalmazotti létforma – mint valamely regény ideális tárgya – máshol is visszaköszön: Térey korábban említett verses regénye is ebbe a közegbe vezet be minket.

Az újabb magyar regényirodalom – hasonlóan a nemzetközi trendekhez – gyakran fordul a titkosszolgálatok, rendőrségi nyomozások témáihoz. David J Doesser álnév alatt jelent meg 2012-ben a londoni Athena Press kiadónál *A Very Important Message* (*Egy nagyon fontos üzenet*) címmel dr. Nagy János, az Információs Hivatal korábbi hírszerzőjének tollából egy regénynek álcázott, valós esemé-

nyeken alapuló memoár. Az írás javarészt Magyarországon játszódó eseményeken alapul, a regény középpontjában pedig a szocialista éra hírszerző szolgálata, a III/I, illetve annak utódszervezete, az Információs Hivatal áll. A mű egyik érdekessége – annak szerzője révén –, hogy Nagyot – még az első Orbán-kormány idején – a CIA-nak való kémkedés miatt távolították el a Hivatalból.

Mit sugallnak, milyen gondolkodásmódot, ha úgy tesszük, világképet mutatnak azok a regényeink, amelyek kifejezetten a közigazgatás bemutatására vállalkoznak? A válaszhoz egy kicsit távolabb lépek, és felteszem a kérdést, hogy hogyan lehetséges, hogy magyar rendezők magyar filmjei a 2010-es években a világ összes nagyobb filmdíját elnyerték: *Bibliothèque Pascal* (Hajdu Szabolcs, 2010); *Aglaja* (Deák Krisztina, 2012); *A nagy füzet* (Szász János, 2013); *Fehér isten* (Mundruczó Kornél, 2014); *Saul fia* (Nemes Jeles László, 2015); *Testről és lélekről* (Enyedi Ildikó, 2017); *Pieces of a Woman* (Mundruczó Kornél, 2020). Hogy az újabbról – például *Csendes barát* (Enyedi Ildikó, 2025) ne is beszéljek... A nemzetközi vélemények jó része egyetért abban, hogy a fő ok a „szenvadás” egy olyan speciális ábrázolása, amely sem az amerikai, sem pedig az egyéb, szintén népszerű, folyamatosan díjazott kisebb filmgyártó országok (például Dánia vagy Dél-Korea) képfarmálásában nem kerül elő. Ezekben a filmekben mindig erőszakot követnek el gyerekekkel, zsidókkal, állatokkal, nőkkel stb. szemben, az erőszak és az annak nyomán keletkező szenvedés a központi motívum.

S ha most felidézzük a korábban felvillantott külföldi, illetve hazai közigazgatási témájú műveket, akkor láthatóvá is válik ez a különbség: Balzac, Parkinson és Rowling műveiben – ha a főhős el is bukik, de az igazság győzelme vagy annak lehetősége megmarad. Ezzel szemben a központi közigazgatásunkat bemutató négy regény közös abban, hogy nemcsak a főhősök buknak el, de az igazság sem diadalmaskodik. Az egyetlen közös mozzanata a külföldi és hazai műveknek – a pamflettől a verses regényig – az együttérzés, amely legtöbb munkának fő szervezőelve.

Úgy tűnik, közös sajátossága a magyar filmeknek és a kortárs irodalmi ábrázolásoknak, hogy segítenek megértetni másokkal, hogy kik vagyunk, és magunkkal, hogy mitől szabadulnánk...

És egy utolsó megjegyzés ehhez a témához: továbbra is felülreprezentált, továbbra is középponti téma a közigazgatási kérdéseket is nagy terjedelemben felhasználó, illetve feszegető irodalmunkban a világháború és az azt közvetlenül követő időszak. Csak néhány friss és szélesebb körben ismert példát említve: Visky András: *Kitelepítés*

¹⁷ ANDRÁS László: *Egy medvekutató feljegyzései*. Bp., Nyitott Könyvműhely, 2010

¹⁸ NAGY Koppány Zsolt: *Nem kell vala megvénülnöd 2.0*. Bp., Magvető, 2014

(2023), Galló Olga: *10 hónap Babilon* (2025) és számos további mű mutatja, hogy mintha még mindig nem tudtuk volna feldolgozni az akkor történeteket...

Miként hathat egymásra a közigazgatás, a (közigazgatási) jogtudomány és a magyar nyelv, milyen új formákat ölthet ez a kapcsolatrendszer? Avagy: milyen következtetések, várható fejlődési irányok, feltételezések, lehetőségek adódnak, ha előrettekintünk:

1. A permakrízis időszakának elnyúlása, a különleges jogrend és rendeleti jogalkotás időszaka szinte bizonyosan kitermeli, „megszüli” a nagy közigazgatási regényt a magyar irodalomban. Könnyen lehetséges, hogy ebben az MI mint irodalmi aktor, és egyidejűleg mint „közigazgatási ügynök” is közreműködik majd.

2. Szómagyarító pályázatok, esetleg novellairó pályázatok kapcsolhatják össze a közigazgatás személyi állományát az élő, kortárs irodalommal – létrehozva egy új négyyszöget a közszolgák, az irodalmi szféra képviselői, az irodalmi szövegek, valamint azok végfelhasználói, az olvasók között.

3. Egy konkrét kísérlet is említendő: *Szükség van-e jogi-igazgatási szaknyelvújításra?* címmel zajlott kutatás

a KRE-n nyelvészek, terminológusok és jogászok közreműködésével. Egyik következménye egy 2025 őszén tartott konferencia a hazai jogi folyóiratok főszerkesztői és tulajdonosai számára.¹⁹ Az indexálás, intézményesítendő együttműködés, finanszírozási kérdések mellett olyan kérdések is megvitatásra kerültek, minthogy a magyar nyelv fenntartása, megújítása kapcsán van-e felelősségünk, teendőnk a következő időszakban.

4. Várhatóan erősödnek (vagy tovább erősödnek) az identitásépítési erőfeszítések ebben a szegmensben is: a közszféra egyes intézményeinek erősítése, megítélésük pozitívabbá tétele is hozhat irodalmi fellendülést. Említsük meg e körben – pozitív példaként – Kapa Mátyás: *Ügyvédsors – másfél zivataros évszázad* című regényét,²⁰ amely egy önigazgatási közfeladatot ellátó köztestület (a Magyar Ügyvédi Kamara) százötven éves történetének egy családregénybe ágyazott ábrázolása. E regény esetében is kifejezett cél volt az ügyvédi identitás erősítése, illetve – ezzel párhuzamosan – a szélesebb társadalmi nyilvánosságban az ügyvédekkel szembeni ellenérzések oldása, s általánosságban is a hivatás jobb bemutatása, érthetőbbé tétele.

¹⁹ *Jogi folyóiratok főszerkesztőinek és tulajdonosainak I. találkozója*. Budapest, Károlyi–Csekonics-palota, 2025. november 28.

²⁰ KAPA Mátyás: *Ügyvédsors – másfél zivataros évszázad*. Bp., Historycum, 2025